Corina Breukink, Huub van den Bergh & Ewout van der Knaap
Universiteit Utrecht
Contact: c.i.a.breukink@uu.nl

Leesprocessen bij proza en poëzie. Een *eyetracking* studie onder havo- en vwo-leerlingen

1. Introductie

"Lezen is het cement van de samenleving", zo luidt een slogan van Stichting Lezen die refereert aan het lezen van non-fictie en fictie/literatuur. Het lezen van zakelijke teksten en studieteksten staat op school voorop, terwijl het aandeel van het lezen van fictionele en literaire teksten in termen van onderwijstijd niet vanzelfsprekend is, vooral wanneer het poëzie betreft (Oberon 2016).

Onderzoek naar leesprocessen van havo- en vwo-scholieren is zeldzaam. Dat geldt voor het lezen van proza en zeker voor het lezen van poëzie (o.a. Peskin 2011). We onderzochten de leesprocessen van vo-leerlingen (tweede-, vierde- en zesdeklassers) tijdens het lezen van authentieke proza- en poëzieteksten.

Poëzie onderscheidt zich van proza door een hoge mate van ambiguïteit, impliciete coherentie en afwijkende syntactische structuren. Poëzieteksten zijn dan ook 'rijke teksten': authentieke teksten waarbij vorm en inhoud op bijzondere wijze interageren. Uit verschillende empirische onderzoeken blijkt dat middelbare scholieren – beginnende poëzielezers als zij zijn – grote moeite hebben om poëzie voorbij de letterlijke betekenislaag te begrijpen (Peskin 2007; 2010). Wij verwachtten dit terug te zien in de leesprocessen van de leerlingen. Om hierin inzicht te verkrijgen, richtten we ons zowel op de tijd die leerlingen nodig hadden voor een eerste lezing als op de totale leestijd voor proza en poëzie (Breukink & Van den Bergh *in voorbereiding*).

2. Diep lezen

De Nederlandse PISA-2018-resultaten voor begrijpend lezen spreken boekdelen: Nederlandse 15-jarigen zijn, in vergelijking met 2015, minder leesvaardig geworden, terwijl hun leesplezier (opnieuw) is gedaald. Als mogelijke verklaring voor het lage en verder achteruitgaande leesplezier wordt de achteruitgang in leesvaardigheid genoemd. Deze vaardigheid kan zijn afgenomen omdat leerlingen binnen en buiten school minder lezen of oppervlakkiger zijn gaan lezen. Vooral voor het begripsproces 'evalueren en reflecteren op teksten' en 'diep lezen' scoren Nederlandse 15-jarigen onder het OESO- en EU-gemiddelde (Gubbels et al. 2019: 88).
Als er een tekstgenre is dat uitnodigt tot 'dieper' lezen, dan is het wel poëzie. Dat kan bovendien op de korte baan: de gemiddelde poëzietekst is ook nog eens kort.

3. Onderzoeksontwerp

We onderzochten de leestijden van havo- en vwo-leerlingen tijdens het lezen van authentieke, korte proza- en poëzieteksten. Oogbewegingsregistratie maakt het mogelijk om deze leestijden nauwkeurig te verzamelen, zonder het natuurlijke leesproces te verstoren (Rayner 1998). De leestijden reflecteren immers de verwerkingstijden van die tekst (Cozijn 2006). Achteraf vroegen we elke leerling om te reflecteren op opvallend eigen leesgedrag via een videofilmpje van hun oogbewegingen.

4. Resultaten

Alle onderzochte leerlingen bleken opvallend meer moeite te hebben met het opbouwen van een tekstbasis en een situatiemodel voor poëzie dan voor proza (Breukink & Van den Bergh *in voorbereiding*). Dat zagen we terug in langere totale leestijden voor poëzie: leerlingen lazen vaker terug in de poëzieteksten. 'Herlezen' leek echter niet per se te leiden tot dieper tekstbegrip. Vooral die leerlingen die actief tekstdelen wisten te verbinden en/of relevante voorkennis (zoals genrekennis) aan de letterlijke tekstinhoud konden koppelen, leken poëzie in de richting van een situatiemodel te begrijpen.

5. Belang voor het onderwijs

Inzicht in verschillende leesprocessen van leerlingen biedt aanknopingspunten voor onderwijs dat proces- in plaats van productgericht is. We verwachten dat poëzieleesonderwijs dat zich richt op leesprocessen van leerlingen positieve effecten kan genereren op het reflecteren van leerlingen op (effectieve en minder effectieve) leesprocessen, inclusief hun eigen leesproces. Zo kunnen ze hun eigen leesproces verdiepen en beter leren reflecteren op de teksten die ze lezen. Een (poëzie)leesdidactiek die inzet op leesprocessen van leerlingen biedt bovendien nieuwe mogelijkheden voor docentprofessionalisering.

Referenties

Breukink, C. & H. van den Bergh (in voorbereiding). "Leesprocessen bij proza en poëzie. Een oogbewegingsstudie onder vwo- en havoleerlingen".

Cozijn, R. (2006). "Het gebruik van oogbewegingen in leesonderzoek". In: *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 28 (3), p. 220-232.

Gubbels, J., A.M.L. van Langen, N.A.M. Maassen & M.R.M. Meelissen (2019). *Resultaten PISA-2018 in vogelvlucht*. Enschede: Universiteit Twente.

Oberon (2016). *Lees- en literatuuronderwijs in havo/vwo*. Amsterdam: Stichting Lezen.

Peskin, J. (2007). "The genre of poetry: Secondary school students' conventional expectations and interpretive operations". In: *English in Education*, 41 (3), p. 20-36.

Peskin J. (2010). "The development of poetic literacy during the school years". In: *Discourse Processes*, 47 (2), p. 77-103.

Peskin, J. (2011). 'The social and educational benefits of the scientific study of literature: From picture books to poetry'. In: F. Hakemulder (red.). *De stralende lezer: Wetenschappelijk onderzoek naar de invloed van het lezen*. Stichting Lezen Reeks 17. Delft: Eburon, p. 25-53.

Rayner, K. (1998). “Eye movements in reading and information processing: 20 years of research”. In: *Psychological Bulletin*, 124 (3), p. 372-422.